

NOVES APORTACIONS SOBRE EL REREFONS POLÍTIC DE LA FAULA DE GUILLEM DE TORROELLA

Sara Vicent Santamaria¹

RESUM

Els treballs que fins ara s'han ocupat de la interpretació de l'única obra conservada de Guillem de Torroella han oscil·lat entre inserir *La Faula* en el terreny de la literatura i, més concretament, de la crítica moralitzant, tant del gust medieval, o, per contra, atorgar a aquest text una lectura política, tot relacionant-lo amb el procés de reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó. Però uns documents que he trobat a l'Arxiu del Regne de Mallorca i que fins ara no s'havien fet servir en tractar aquesta qüestió mostren que els lligams familiars i vassallàtics de la família Torroella amb la Casa Reial mallorquina eren estrets, cosa que, afegida a la situació política, social i econòmica de l'illa, podria jugar a favor de la interpretació política de *La Faula*.

---

¹ Sara Vicent Santamaria és llicenciada en Filologia Hispànica i en Filologia Catalana. Actualment es troba en tràmits per a llegir la tesi doctoral (dirigida pel Dr. Albert Hauf al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València), la qual consisteix en una edició crítica i un estudi de conjunt sobre *La Faula* de Guillem de Torroella. Aquest curs s'ha incorporat com a professora a la Universitat Catòlica de València. Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació HUM2005-06110-C02-01, que es duu a terme a la Universitat de València amb el suport del Ministeri de Ciència i Tecnologia.

I. INTRODUCCIÓ

Estic molt contenta d'estar aquí a Sóller perquè, tot i que no som sollerica, mantenc des de fa uns anys unes vinculacions personals i professionals amb el vostre poble. A la Facultat de Filologia de la Universitat de València vaig tenir la gran sort de trobar un solleric, el Dr. Albert Hauf, que va ser decisiu en la meua formació. Gràcies a ell he après molt de filologia durant la meua etapa d'estudiant i també posteriorment, quan em vaig decidir a fer la tesi sobre el text de què us parlaré tot seguit. Tenc motius per partida doble, doncs, per sentir-me ben lligada a Sóller: d'una banda, pel meu director de tesi; i, d'altra banda, per Guillem de Torroella.

Voldria aprofitar l'avinentsa per donar les gràcies al comitè científic organitzador d'aquestes *II Jornades d'Estudis Locals de Sóller* per haver-me ofert l'oportunitat d'exposar una qüestió tan relacionada amb la història, la literatura i la cultura de Sóller i de Mallorca, la qual té el poder de fascinar als qui, com jo, venim de fora Mallorca però ens estimam aquesta terra.

Fins ara, la interpretació de *La Faula*,² única obra conservada de Guillem de Torroella i escrita cap al 1374, ha suscitat un debat molt suggerent entre la crítica per la possibilitat que, embolcallada entre la ficció artúrica, l'obra amagués en realitat una crítica política envers els fets ocorreguts entre el 1343 i el 1349 (els quals van conduir a la reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó).³ Aquesta crítica aniria dirigida a la figura del rei Pere el Cerimoniós.

En concret, els versos que tenen dividits els crítics que han mirat d'oferir una interpretació de LF són els 1140 a 1183. En aquest fragment Guillem, el protagonista de la narració, descriu el que veu en la fulla de l'espasa del rei Artús. I en Excalibur s'hi reflexeixen dos tipus de gent: uns, amb els ulls embenats, estan alegres i satisfets, cosa que va contra el dret; els altres, lligats de peus i mans, estan patint molt de dolor, com si en breu haguessen de morir. Tot seguit el rei Artús li explica –amb paraules que estan molt en la línia de l'exegesi de les visions medievals– qui són aquestes gentes: els dels

---

² En endavant, LF.

³ Remet a ENSENYAT i PUJOL, G. *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*. Palma: Moll, 1997. 2 vols per a un coneixement documentat d'aquesta època.

ulls embenats són els “rics reis”, als quals Avarícia ha omplit d’havers i els ha fet pobres de valor i de mèrit, i, engegats per la Desconeixença, ignoren la veritat; el segon grup, els que estan lligats de peus i mans, són els que agraden a Valor, els quals, malgrat la seua situació de patiment, mantenen l’esperança de poder fer el que estan desitjant. Aquesta explicació d’Artús demana, naturalment, una interpretació més enllà del nivell literal. I és en aquest punt on la crítica ha adoptat posicions diferents. D’una banda, estudiosos com ara Anton Espadaler, Anna Maria Compagna, Isabel Grifoll o Lluís Cabré troben que LF no sembla ser una obra innocent, i que existeixen dades en el context històric per pensar que Torroella hauria anat més enllà de la literatura. D’altra banda, però, hi ha l’altre vessant crític, el qual no llegeix LF com a text polític, sinó que l’insereix en el camp de la literatura moralitzant i argüeix que es tracta de tòpics sobre la fortuna i la decadència de les virtuts, característiques d’altres obres del període. Aquesta segona línia d’interpretació està representada bàsicament per Lola Badia, Maria Toldrà i Antònia Martínez Pérez.

Després d’analitzar amb deteniment cada una d’aquestes aportacions,⁴ em sembla que existeixen arguments per defensar aquesta possible interpretació política de LF, igual com també es podria parlar a favor de la lectura literària i moral del text de Torroella. Ara bé, en línies generals, fins ara els historiadors que s’havien ocupat de la família Torroella no havien tingut en compte la interpretació política i les implicacions literàries de LF; igualment, la majoria els filòlegs que l’havien tractat s’havien centrat més en l’estudi del text des d’un punt de vista literari, i no havien integrat tots els fets històrics. Per tant, ens faltaven dades que pogueren donar més autoritat als indicis polítics.

El descobriment a l’Arxiu del Regne de Mallorca de certs documents que fins ara no s’havien fet servir en tractar la qüestió que ens ocupa mostren alguns aspectes que juguen molt a favor de la lectura política de LF, i que constituïran l’objecte d’aquesta comunicació. Aquests aspectes són: primer, que la família Torroella va tenir una gran rellevància a l’illa des del moment de la conquesta; segon, que els lligams vassallàtics d’aquesta família amb la Casa Reial mallorquina eren molt estrets; tercer, que en un determinat moment els Torrelles van emparentar amb una altra família de pes, els Salelles, els quals van actuar com a pont d’unió familiar entre els Torrella i

---

⁴ VICENT SANTAMARIA, S. *La Faula* de Guillem de Torroella: ¿literatura o política?. *Res Publica. Revista de filosofia política*. 2007, núm. 17, p. 341-356.

reis de Mallorca; quart, que la situació política, social i econòmica de l'illa després de la reintegració duta a terme pel Cerimoniós es prestava a la crítica; i cinquè, que els Torrella i els Salelles es van veure afectats negativament pel procés del 1345 contra els partidaris de la dinastia mallorquina.

Per tant, des del punt de vista de Guillem de Torroella podríem afirmar que les coses no anaven bé des de l'arribada del Cerimoniós a Mallorca. Per això potser podríem plantejar-nos seriosament la possibilitat que el nostre autor hagués construït a través de LF un al·legat en defensa de Jaume III i un atac contra la figura de Pere el Cerimoniós i la seva forma de procedir durant el procés de reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó.

2. RELLEVÀNCIA POLÍTICA, RELIGIOSA, SOCIAL I ECONÒMICA DE LA FAMÍLIA TORROELLA

El *Llibre dels Feyts* ens narra als capítols 47-105 la conquesta de Mallorca. Entre els nobles que acompanyaren i ajudaren el rei En Jaume en aquesta empresa es trobava Bernat de Santa Eugènia, a qui, com a paga pels seus serveis, el monarca nomenà governador de l'illa i atorgà diverses possessions.

Tot i no compartir els mateixos llinatges en la documentació, aquest Bernat de Santa Eugènia tenia dos germans, els quals també van assolir càrrecs eclesiàstics importants: un d'ells era Ramon de Torrella, qui va esdevenir el primer bisbe de Mallorca després de la conquesta, i l'altre era Guillem de Montgrí, bisbe elet de Tarragona i conqueridor d'Eivissa.⁵

I aquests tres cavallers eren cosins germans de Guillem de Torroella, un altre dels cavallers catalans que van prendre part en la conquesta, el qual, juntament amb el seu oncle, el bisbe Guillem de Cabanellas, va fundar la prime-

---

⁵ GUAL DE TORRELLA, M. Templo de Santa Margarita. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1977, núm. 35, p. 334-341: "Don GUILLERMO DE CABANELLAS, Obispo de Gerona, con 30 caballeros y 300 peones a sus costas, ayudó al Rey Jaime I en la conquista de Mallorca y por ello le correspondieron, según el "REPARTIMENT" 495 caballerías (sic). Entre los caballeros estaba su sobrino y apoderado, GUILLERMO DE TORRELLA, que era a su vez primo carnal de BERNARDO DE SANTA EUGENIA, primer Gobernador de Mallorca, de RAMON DE TORRELLA, primer Obispo de Mallorca y de GUILLERMO DE MONTGRÍ, Arzobispo electo de Tarragona y conquistador de la isla de Ibiza, estos tres, hermanos." (pp. 337-338)

ra església cristiana després de l'arribada de Jaume I a Mallorca: es tracta de l'església de Santa Margarida de Palma, de la qual va ser primera abadessa sor Catalina de Torrella, filla d'aquest cavaller.

Un altre càrrec polític rellevant, el de Jurat de la Ciutat i Regne de Mallorca, el va ocupar el fill de Pericó de Torrella i de Catalina Salelles, el qual va ser el pare del nostre poeta: es tracta de Pere de Torrella, qui l'ostentà durant el 1366.⁶

I, finalment, el nostre Guillem de Torrella va ser l'autor d'una obreta que va assolir certa fama: prova d'això és, d'una banda, que LF s'ha conservat en quatre manuscrits, i, d'altra banda, que els descendents de la família eren coneguts amb l'apel·latiu "de la *Faula*", com mostren uns documents del segle XV.⁷

3. FIDELITAT SECULAR DE LA FAMÍLIA TORROELLA ENVERS LA MONARQUIA MALLORQUINA

Que la família Torroella es va mantenir fidel al llarg dels segles als reis de Mallorca es demostra en diversos fets.

D'una banda, podem citar la tradició existent dins la família Torroella, conservada secularment, segons la qual LF seria una acusació contra Pere el Cerimoniós per la seua política reintegracionista. Aquesta tradició suposa una adhesió de partit, i em va ser corroborada per la senyora Aina Le-Senne, historiadora i esposa del senyor Joan Gual de Torrella, membre de la família i dissortadament desaparegut fa un parell d'anys.

L'altra prova de la fidelitat dels Torrella envers la monarquia mallorquina la constitueix un document trobat a l'Arxiu del Regne de Mallorca i que fins ara no s'havia esmentat en tractar aquesta qüestió: es tracta d'un document de fidelitat i homenatge a Jaume II de Mallorca, redactat el 1285 amb

⁶ CAMPANER y FUERTES, Á. *Cronicón Mayoricense*. Palma de Mallorca: Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas, 1881, p. 94.

⁷ BOHIGAS, P.; VIDAL ALCOVER, J. (eds.). Guillem de Torroella. *La Faula*. Tarragona: Tarraco, 1984, pp. X-XI, i LLOMPART, G. El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550) (primera part de l'article). *Analecta Sacra Tarraconensia*. 1975, núm. XLVIII, p. 193-241.

motiu de la invasió de Mallorca realitzada per l'infant Alfons de Catalunya-Aragó (primogènit de Pere el Gran i futur Alfons el Cast o el Liberal). Els signataris són tres mallorquins (Ferran Roderic, Guillem de Torrella - avant-passat de l'autor de LF - i Guillem Robert), els quals prometien anar en la nau d'en Lloret d'Eivissa a Cotlliure o al Grau de Canet per buscar el rei de Mallorca; i com a prova i garantia de la seua paraula, deixaven els seus fills com a ostatges i establien una pena econòmica en cas de contravenció.⁸ Vet aquí la traducció d'aquest document:

.X. calendes d'agost de l'any abans dit (1285)

El cavaller Ferran Roderic, el cavaller Guillem de Torrella, el ciutadà de Mallorca Guillem Robert, convenim i de bona fe prometem per ferma i solemne promesa a vós, senyor Ponç de Guàrdia, lloctinent de l'il·lustríssim senyor Rei de Mallorca, que nosaltres ara mateix anirem en la nau d'en Lloret d'Eivissa, la qual té vint remes, davant la presència del dit senyor rei de Mallorca onsevulla que el senyor rei siga, i ens posem en poder i voluntat del mateix senyor rei, és a dir, traslladant-nos de la terra de Mallorca i dirigint-nos al Port de Cotlliure o al Grau de Canet, sense desviar-nos cap a altres llocs per voluntat pròpia, excepte que intervingués una circumstància desfavorable. Encara us prometem que una vegada que ens haurem allunyat de la terra de Mallorca o mentre estarem en el mateix punt, no farem ni procurarem que no siga fet, i fins i tot no permetrem, de forma oculta o manifestament, per nosaltres o unes altres persones interposades, ni per qualsevol manera o enginy, que pugui fer-se o tramir-se qualsevol dany, incomoditat ni injúria al senyor rei de Mallorca, ni a vós, ni a oficials seus ni a la seua terra de Mallorca, sinó que ben al contrari serem sempre al dit senyor rei de Mallorca homes fidels i fidels vassalls seus en tot, procurant totes les coses que siguen útils al dit rei de Mallorca i a la seua terra de Mallorca i evitant en la mesura dels nostres possibles les coses inútils. I per a major seguretat de tot el que ha estat dit, tots i cada un de nosaltres jurem per Déu i pels seus quatre Sants Evangelis tocats amb les nostres mans guardar totes les coses abans dites i una a una, atendre-les, complir-les i no contravenir-les en res. I per això també tots nosaltres us fem a vós, el dit senyor Ponç de Guàrdia, lloctinent del dit senyor rei, homenatge amb la boca i amb les mans, sota la fe i virtut del qual jurament i homenatge prometem complir fermament i observar inviolablement totes les coses damunt dites i una a una, de manera que si nosaltres o algú dels nostres fem alguna cosa contra el que hem promès anterior-

⁸ BONET, M. Noticias y documentos del siglo XIII. Parte VIII: Preparativos en Mallorca contra la invasión de Alfonso III. [1285]. *Bolletí de la Societat Arqueològica Iul·liana*, 1983, núm. V, p. 289-292.

ment o no ho mantenim ni complim, immediatament després que qualsevol dels nostres ho faça, siga descobert i fet traïdor al dit senyor rei de Mallorca, de manera que des d'aleshores ell no puga excusar-se ni al·legar cap defensa, ni fer-ho a través d'una altra persona o de qualsevol altra manera, sinó que al contrari siga fals, traïdor i bausador al mateix senyor rei. **I fins i tot per a major fermesa de tot el que s'ha dit abans us donem a vós els nostres fills com a ostatges**, això és: jo, Ferran, el meu fill Aries Ferran; i jo, Guillem de Torrella, el meu fill Guillem; i jo, Guillem Robert, el meu fill Robert; els quals fills nostres lliurem i obliguem al senyor rei de Mallorca i a vós perquè facen les vostres voluntats de totes maneres, si per nosaltres o per algú dels nostres existís algun fet contra les coses dites o contra algú dels abans dits, sense excusa d'alguna defensa, la qual els nostres fills o algú en llur nom no pogueren tindre en algun dret, causa o raó. **I ultra aquestes coses, si per casualitat nosaltres o algú dels nostres fes alguna cosa contra les coses damunt dites o contra algú dels damunt dits, prometem donar i pagar com a càstig** cadascú de nosaltres en persona al dit senyor rei de Mallorca o a vós senyor Ponç de Guàrdia en favor del senyor rei i del seu nom les quantitats estipulades davall escrites, és a dir: jo, Ferran, mil marcs d'argent bo i fi; i jo, Guillem de Torrella, mil marcs d'argent bo i fi; i jo, Guillem Robert, cinc-cents marcs d'argent bo i fi; la qual pena s'executi en el moment que per nosaltres o per algú fos feta alguna cosa en contra de les coses anteriorment dites o d'algú dels anteriorment mencionats, i que aquesta penalització s'afegisca al dit senyor rei i a vós en el seu nom, sense perjuí de totes i cada una de les clàusules sobredites tal i com més amunt s'han expressat. I cadascú de nosaltres s'obliga al dit senyor rei i a vós que ens rebeu en el seu nom a acomplir la pena predita, amb la persona i tots els béns mobles i immobles que tinguem o tindrem allà on siga.

Testimonis: Gerard de Rivo cavaller; Berenguer de Guardiola cavaller; P. d'Avià cavaller; Bernat Valentí; A. Burgés; Guillem de Bassa; Jaume Serra i R. de Puigpardins cavaller.

A més, en un determinat moment els Torrelles es van unir familiarment amb una altra família de pes, els Salelles, els quals van actuar com a pont per a establir el parentiu entre els Torrella i reis de Mallorca.

Pericó de Torrella es va casar amb Catalina de Salelles, germana de Blanca de Salelles, qui al seu torn s'havia casat amb l'infant Pagà, germanastre i partidari fidel de Jaume III. Aquests matrimonis convertien Pericó de Torrella en cunyat del germanastre del seu rei i senyor, i pens que no ens trobaríem massa lluny de la realitat si suposéssim que el fet d'iniciar una relació familiar amb els seus monarques omplia de satisfacció els Torroelles.

El pare de Catalina i de Blanca, Ramon de Salelles, era un mercader de Ciutat amb una fortuna considerable i fortament imbuït de les idees franciscanes tan de moda a l'època (com ho demostra el fet que va fundar un hospital fora de les portes de Porto Pi,⁹ anomenat Santa Catalina dels Pobres). El 1343 Ramon de Salelles era Jurat de la Ciutat i Regne de Mallorca, i va formar part de l'ambaixada que els Jurats mallorquins van enviar al rei Pere per, d'una banda, manifestar-li la seva oposició a l'ocupació de l'illa que el Cerimoniós havia dut a terme; i, d'altra banda, per refermar la seva fidelitat a Jaume III, a qui consideraven el seu senyor natural.¹⁰ Aquesta declaració, juntament amb el fet que Blanca era cunyada de Jaume III, va tenir conseqüències nefastes per als Salelles, perquè es van veure implicats en el procés de 1345 contra Arnau d'Erill, i el resultat va ser molt negatiu: a Ramon de Salelles li van confiscar els béns¹¹ i Blanca va ser desterrada.¹²

⁹ “(...) yo **Ramon de Salelles**, (...) fas e ordo **fora de la porta de Portupi**, hun spital a honor e a llahor de Deu e de tota la cort celestial, en remissio de mos peccats, e vull que hage nom e sia nomenat **lespital de Sancta Caterina**.” (AGUILÓ, E. K. Fundació y documents relatius al Hospital de Santa Catalina dels Pobres. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1903-1904, núm. X, p. 365, el subratllat és meu).

¹⁰ CAMPANER y FUERTES [6]: “En este año de 1343 eran Jurados de esta c. y r. Arnaldo de Santacilia, caballero, Ponce Guillermo de Soria, Arnaldo Burgues, **Ramon de Salelles**, Pedro de Arbucies y Guillermo Descals. Los cuales eligieron síndicos para ir á dar una embajada al rey D. Pedro: (...) **que el reino extrañaba que el Sr. Rey de Aragon viniese del modo que venía a esta isla, pues no habían cometido cosa por la cual S. M. les debiese oprimir de aquel modo**, ni les quisiese sacar de sus propias tierras y casas. (...) **Le dijeron que el Rey de Mallorca era su Señor natural**.” (p. 50, el subratllat és meu).

¹¹ ENSENYAT i PUJOL [3]: “(...) s'embargaren, a Mallorca, la pensió, el dot i altres donacions fetes per Ramon de Salelles al seu gendre, l'infant Pagà, germanastre de l'ex-rei mallorquí, tot i que el manament va ser revocat mesos després.” (p. 371).

¹² Entre els desterrats, a més de Blanca de Salelles, es troben Mateu Aymerich de Robines, Bernat des Prats, Miquel Rul·lan i la seua esposa Gràcia, Guillem Granell, Francesc de Ripoll, Guillem Pere, Bernat i Francesc Magre, entre altres (QUADRADO, J. M. Proceso instuido en 1345 contra el Gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrents y el Procurador Real Bernardo Morera, acusado de favorecer a los partidarios del destronado Jaime III, con otros procedimientos tocantes a la confiscación de bienes de los condenados a muerte y al destino de los sospechosos. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1914-1915, núm. XV, p. 88ss).

4. SITUACIÓ DE MALLORCA A L'ÈPOCA DE TORROELLA

Dissortadament, la situació de Mallorca en el segle XIV no era justament un camí de roses. El període de dificultats més greus coincideix bàsicament amb la vida de Guillem de Torroella, que podem situar entre 1349 i 1375.

És ver que amb Jaume III la població mallorquina estava descontenta per la forta càrrega d'impostos a què es trobava sotmesa.¹³ Però no és menys cert que amb Pere el Cerimoniós la situació es va agreujar: una vegada conclosa la reintegració, el rei d'Aragó no només no va eliminar els impostos existents,¹⁴ sinó que va augmentar les demandes de serveis pecuniaris a Mallorca. A més d'aquestes dificultats econòmiques, la població mallorquina va viure durant uns anys en un estat d'angoixa i tensió com a conseqüència de l'enfrontament entre Pere d'Aragó i Pere el Cruel de Castella, en la coneguda com a "guerra dels dos Peres" (1356-1375). Com a base logística de la Corona d'Aragó, Mallorca estava en el punt de mira del rei de Castella.¹⁵ També cal recordar les campanyes del Cerimoniós per conquerir Sardenya, que van suposar una gran pèrdua d'homes de la Corona d'Aragó.

A això s'ha d'afegir la inestabilitat política de bona part del segle XIV, amb pugnes civils i polítiques que es produïen de forma reiterada (enfrontaments entre Ciutat i la part forana, lluites civils pel control del poder a Ciutat, conflictes estamentals pel control del Consell General de Mallorca). Per intentar acabar amb aquests enfrontaments es van promulgar successives pragmàtiques,¹⁶ les quals van ocasionar un ambient de gran malestar social.

¹³ Segons ENSENYAT i PUJOL [3], "un dels motius més sovint adduïts per explicar el comportament de la població illenca (que gairebé es va desentendre de donar suport al seu rei) en desembarcar les tropes de Pere el Cerimoniós és que es trobava fortment aclaparada d'impostos per part de Jaume III." (p. 111). Per exemple, l'impost conegut com a "secreta".

¹⁴ Tot i que Pere va retirar temporalment la "secreta", molt poc de temps després la va tornar a instaurar: "un mes després facultà els jurats del regne per establir noves secretes, les quals, de fet, foren imposades en anys successius." ENSENYAT i PUJOL [3], pàg. 288.

¹⁵ SANTAMARIA ARÁNDEZ, Á. El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la historia de Mallorca (1365-1375). *Hispania. Revista española de historia*. 1965, núm. XXV, p. 209-214.

¹⁶ Fins a 10 pragmàtiques en mig segle: els anys 1351, 1359, 1373, 1377, 1382, 1387, 1390, 1395 i 1398 (veg. SANTAMARÍA, Á. Mallorca en el siglo XIV. *Anuario de Estudios Medievales*. 1970-71, núm. 7, p. 165-238).

I més encara: tot i que a partir de maig del 1343 Pere III s'havia fet amb el control de l'illa, els partidaris de Jaume III no es van resignar a la nova situació i molt prompte començaren a mostrar la seua adhesió envers el rei destronat. A partir d'aquest moment s'encetà la repressió contra els jaumistes, amb confiscació de béns, detencions, encarceraments, desterraments i, fins i tot, pena de mort per a alguns. I aquesta situació va arribar al seu punt més àlgid el 1345, any especialment difícil políticament, quan es va produir una suposada conspiració legitimista: sembla que alguns fidels a l'ex-monarca mallorquí mantenien relació epistolar amb ell, i, a més, periòdicament es propagaven rumors sobre possibles atacs de Jaume III contra l'illa, qui tenia la intenció de recuperar el seu reialme.¹⁷

Per acabar-ho d'adobar, en aquest mateix any es va obrir un procés contra Arnau d'Erill, designat governador de Mallorca pel Cerimoniós el 1343 i acusat pel clan dels Roig i per Guillem Miquel de ser favorable als partidaris de Jaume III.¹⁸ Aquest procés ens interessa perquè un dels elements que hi apareixen es pot adduir com a prova de la intencionalitat política de LF: es tracta del mot “bretons”, que era l'apel·latiu despectiu amb què els legitimistes mallorquins eren infamats pels seus enemics. El fragment en qüestió, publicat per J. M. Quadrado, diu així (la traducció és meua):

“alguns [favorables a Pere el Cerimoniós] (...) per excitar sedicions (...) els imposaren [als partidaris de Jaume III] com a burla aquest nom de *bre-*

¹⁷ Després d'estudiar la qüestió, ENSENYAT i PUJOL [3] conclou que “la pretesa conspiració del 1345 no consistí més que a trametre cartes a Jaume III i donar-li mostres de fidelitat i adhesió”.

¹⁸ Segons CAMPANER y FUERTES [6], Felip de Boíl, que havia estat nomenat Reformador de l'illa, va suspendre Arnau d'Erill, Arnau des Torrents i Bernat Sa Morera dels seus càrrecs, “y dio principio a la sustanciacion de un expediente contra los mismos, cuyos cargos principales consistieron en que se hallaba la ciudad en deplorable estado, á consecuencia de las disensiones existentes entre sus habitantes, (...) y que las autoridades suspensas tenían trato íntimo con los enemigos reconocidos del Rey Pedro IV, á los cuales habían colocado en los oficios y destinos públicos, postergando así a los fieles, á quienes apénas se les llamaba para ningun negocio. En las instrucciones que al efecto remitió el Rey al Reformador y sus asesores, les concedió además facultades de suspender inmediatamente á los empleados aludidos (...) y la de expulsar de la isla á cualesquiera personas religiosas ó seglares de cualquier clase, estado ó condicion, que les pareciesen desafectas ó sospechosas.” (p. 58) “Tramitóse en consecuencia un largo proceso en que el Reformador y sus asesores, y más especialmente los individuos de la que los acusados llamaba *gabilla* de los Roig, consejeros y amigos del Reformador, se ensañaron acumulando cargos, presentando numerosos testigos y no siempre dando lugar á la exculpacion y defensa de los funcionarios suspensos. Obligóse á Eril, Des Torrents y Sa Morera, á salir de la isla mientras se sustanciaba el expediente (...)”. (pp. 58-59).

tons, i per pobles i per llotges, tant en presència com en absència d'aquests, els anomenaven així, com si d'aquesta manera volguessin incitar-los, i com si diguessin que no eren fidels al senyor rei [el Cerimoniós] (...)”¹⁹

La relació entre els habitants de Bretanya i els “bretons” mallorquins s’explica si tenim en compte els fets polítics dels segles XI, XII i XIII a Anglaterra: la invasió normanda de l’illa i el consegüent sotmetiment de pobles com els gal·lesos, els escocesos o els bretons, van fer nàixer en alguns l’esperança que arribaria un rei messiànic que els alliberaria d’una tal opressió. Aquesta creença va ser especialment forta entre els bretons, que dipositaven en el mític Artús aquest desig. Així es va formar l’*esperança bretona*, és a dir, l’esperança en el retorn d’un Artús justicier que tornaria als seus súbdits la terra i la independència usurpades pels invasors normands.²⁰ Per tant, l’insult de “bretons” als mallorquins legitimistes es referia a aquesta esperança seua en el retorn de la monarquia privativa, ara en la persona de l’infant Jaume.²¹ I és que les analogies entre Artús i Jaume III i els seus súb-

¹⁹ QUADRADO [12]: “nonulli de gabella [referint-se al grup dels Roig] ad excitandum sediciones (....) imposuerunt eis per derisionem hoc nomine **bretons** et per vicios et logias et in presentia et in absentia eorum sic nominabant quasi per hunc modum vellent eos concitari et quasi dicere non esse fideles domino regi”. Veg. també TOLDRÀ, M. Notes sobre la suposada lectura “sebastianista” de *La Faula. Llengua & Literatura*, 1992-1993, núm. 5, p. 472-473.

²⁰ Per a aquesta qüestió de la “esperança bretona”, veg. els treballs clàssics i fonamentals de FARAL, E. *La légende arthurienne. Études et documents*. Paris: Honoré Champion, 1969 (1929), 3 vols., i LOOMIS, R. S. *The legend of Arthur’s survival*. In LOOMIS, R. S. (ed.). *Arthurian Legend in the Middle Ages*. Oxford: Clarendon Press, 1959, p. 64-71. Més recentment s’ha abordat novament la seductora figura d’Artús i la seua influència en la literatura, la història, les arts plàstiques, la música o el cinema en les conferències celebrades en el Centre d’Estudis Medievals de la Universitat de Bonn i recollides per ZIMMER, S. (ed.) *König Artus lebt! Eine Ringvorlesung des Mittelalterzentrum der Universität Bonn*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2005, amb el suggerent títol d’*Artús viu!*.

²¹ A la literatura trobem alguns textos que fan referència a aquesta “esperança bretona”: sense anar més lluny, apareix en trobadors com Guillem de Berguedà (“**que no-l fassa semblar breto**, / quar per trop long’entensio / perdon guay solaz lur sazo;”, vv. 38-40 de “Lai on hom mellur’e reve”), Bernat de Ventadorn (“Servirs com no gazar dona / et **esperansa bretona** / fai de sehor escuder”, vv. 37-39 de “La dousa votz ai auzida”), Peire Vidal (“Fach ai l’obra de l’aranha / e **la muza del breto**;”, vv. 17-18 de “Mout es bona terr’Espanha”) o Guillem de Montanhagol (“Rey castellas, l’emperis vos aten, / mas sai dizon, senher, qu’**a-tendemen** / **fai de breto**, per que-s mou grans rancura”, primera tornada de “Per lo mon fan li un dels autres rancura”) (les cites provenen de Riquer 1996 – Guillem de Berguedà - i de Riquer 1983 – la resta de trobadors -, i la negreta és meua). També Wace es va referir a ella en el seu *Roman de Brut*: “v. 13275: Arthur, si la geste ne ment, / v. 13276: Fud el cors

dits respectius eren considerables: ambdós reis havien mort en una batalla (Salesbières – Llucmajor), i els seus súbdits (anomenats “bretons”, amb propietat en el primer cas i per analogia en l’altre) esperen, sotmesos pels seus invasors (normands – catalans), el retorn del seu rei perquè els allibere de l’opressió i els torne la terra usurpada. Un pas més en aquestes analogies i ens trobem amb el text de LF: en els versos 922-923 el protagonista, Guillem, demana al cavaller que té davant:

v. 922:   ets vos, senyer, lo rey Artus,
v. 923:   aycell qui atendon *li breto*?

(“Sou vós, senyor, el rei Artús, / aquell que esperen *els bretons*?”), on *li breto* connecta novament Artús i els dos Jaumes de la Casa Reial mallorquina, perquè un mallorquí de l’època en què es va escriure LF, en sentir aquest mot, connectaria inevitablement els *bretons* del procés de 1345 amb els bretons que apareixen al text de Torroella.

Finalment, cal no oblidar la situació del fill de Jaume III, l’infant Jaume (IV): després de Llucmajor va ser fet presoner i conduït al castell de Xàtiva i posteriorment al de Barcelona, on dormia tancat dins d’una gàbia de ferro per ordre del seu oncle (circumstància que recorda el rei Artús de LF, assegut en un llit i darrere d’unes reixes d’argent). Des de la seva sonada fugida de la presó del castell de Barcelona el 1362, va lluitar tota la vida per recuperar el regne de son pare. Finalment, el 1372 organitzà una expedició contra el seu oncle, i al capdavant va morir sense aconseguir el seu somni, però havent-li provocat molts maldecaps al Cerimoniós.

---

nafrez mortelment; / v. 13277: En Avalon se fist porter / v. 13278: Pur ses plaies mediciner. / v. 13279: **Encore i est, Bretun l’atendent**, / v. 13280: Si cum il dient e entendent; / v. 13281: De la vendra, encor puet vivre. / v. 13282: Maistre Wace, ki fist cest livre, / v. 13283: Ne volt plus dire de sa fin / v. 13284: Qu’en dist li prophetes Merlin; / v. 13285: Merlin dist d’Arthur, si ot dreit, / v. 13286: Que sa mort dutuse serreit. / v. 13287: **Li prophetes dist verité**; / v. 13288: **Tut tens en ad l’um puis duté**, / v. 13289: **E datera, ço crei, tut dis**, / v. 13290: **Se il est mort u il est vis**. / v. 13291: Porter se fist en Avalun, / v. 13292: Pur veir, puis l’Incarnatiun / v. 13293: cinc cenx e quarante dous anz. / v. 13294: Damage fud qu’il n’ot enfanz. / v. 13295: Al fiz Cador, a Costentin, / v. 13296: De Cornuaille, sun cousin, / v. 13297: Livra sun regne si li dist / v. 13298: Qu’il fust reis tant qu’il revenist.”

I encara podríem aportar un aspecte literari que afegiria un altre ítem a la possible interpretació política de LF: es tracta del *Cançoner dels Comtes d'Urgell*.

5. POSSIBLE CENSURA DEL CANÇONER DELS COMTES D'URGELL

Un mallorquí il·lustre dins la cultura i la literatura catalanes, Gabriel Llabrés, va realitzar a principis del segle passat un estudi sobre un dels manuscrits que han conservat el text de LF:²² es tracta del *Cançoner dels Comtes d'Urgell*, còdex copiat en una data molt propera a la composició de LF i als fets que, segons la interpretació política, aquesta obra criticaria.

Dins del *Cançoner*, la darrera composició copiada és LF, la qual s'intromp al v. 1142, que és justament l'inici del fragment susceptible de ser llegit políticament. Com que al còdex encara li queden fulls en blanc i espai per a continuar escrivint (folis 112v., 113r., 113v., 114r., 114v., 115r i 115v.), l'explicació per la interrupció de LF no és senzilla. Podria tractar-se d'una casualitat en la transmissió textual? Si tenim en compte, però, qui va manar compilar aquest *Cançoner* i quina relació tenia amb el Cerimoniós i amb la Casa Reial de Mallorca, les coses prenen un nou rumb: Llabrés va identificar Pere, segon comte d'Urgell i nebot del Cerimoniós, com a l'impulsor d'aquest còdex. El comte Pere es va casar el 1375 amb Margarida de Montferrat, filla d'Isabel de Mallorca i, per tant, neboda de Jaume IV i néta de Jaume III. Potser la presència d'un poeta mallorquí com Guillem de Torrella al còdex s'explica per la influència de Margarida, qui, al cap i a la fi, tot i no haver nascut a Mallorca, tenia uns lligams familiars (i segurament també sentimentals) ben forts amb l'illa.

Però el comte d'Urgell també era nebot del Cerimoniós, i això el col·locava en una situació ben delicada. És sabut que Pere d'Aragó era un rei bibliòfil, lector i poeta, protector de la cultura i de les lletres, i fins i tot col·leccionista de tapissos. Com a bon amador dels llibres, no ignorava el seu

²² LLABRÉS i QUINTANA, G. *Cançoner dels Comtes d'Urgell*. Barcelona: Societat Catalana de Bibliòfils, 1906, i LLABRÉS i QUINTANA, G. *Estudi històric i literari escrit per En Gabriel Llabrés sobre'l Cançoner dels Comtes d'Urgell*. Barcelona: Societat Catalana de Bibliòfils, 1907.

valor ni tampoc les funcions i capacitats que tenien. Per això potser no és exagerat suposar que el comte Pere, coneixedor de “com les gastava son oncle”,²³ tengués por de les conseqüències que pogués ocasionar-li la inclusió en aquest cançoner d'un text que criticava l'actuació del rei Pere III d'una manera molt més evident per als seus contemporanis que no per a nosaltres. Segons aquesta hipòtesi, el comte d'Urgell hauria manat al copista que es detingués en arribar al passatge que atacava Pere III, per evitar problemes amb el rei. D'aquesta manera s'hauria curat amb salut, tot eliminant el fragment compromès i deixant així l'obra mancada dels últims 128 versos.

6. CONCLUSIÓ

Si recapitem tots els aspectes que he anat exposant i que podrien jugar a favor d'una lectura política de LF, veurem que no en són pocs.

D'una banda, és clar que la família Torroella va mantenir una rellevància a l'illa remarcable. Aquest paper preponderant, que incloïa càrrecs polítics, religiosos i socials de primer ordre (bisbe, governador, abadessa, jurat, cavallers), es va perllongar durant tota l'etapa del regne privatiu de Mallorca. I justament el fet que els Torroella es declarassin vassalls fidels dels reis mallorquins de paraula, d'obra i per escrit, va ser un dels desencadenants dels problemes que van sofrir a partir de la victòria de Pere el Cerimoniós sobre Jaume III. Del 1349 en endavant els Torroella i els Salelles, units per lligams familiars entre ells i amb la casa reial mallorquina, es van veure implicats en les represàlies i càstigs imposats als partidaris dels reis de Mallorca. A això caldria sumar la situació econòmica, política i social de l'illa, problemàtica amb Jaume III però agreujada considerablement amb el Cerimoniós. I, finalment, caldria no oblidar la possible censura del *Cançoner dels Comtes d'Urgell*.

Tenint en compte tots aquests fets, trob que no semblaria forassenyat formular la hipòtesi que, una vegada que el Cerimoniós va haver ocupat Mallorca i va haver eliminat Jaume III, un membre de la família Torroella es rebel·lés contra aquest atac al seu rei i a la seva terra i escrigués una reprovació a l'actuació del rei d'Aragó.

Ara bé, és cert que el text torroellià no parla explícitament d'aquesta

---

²³ LLABRÉS [22], p. III.

suposada intenció política; i també és veritat que no tenim cap document que provi irrefutablement el contingut polític de l'obra. Però tots els fets i circumstàncies anteriorment adduïts, així com també els documents al·legats, semblen deixar entreveure que al darrere del text de Torroella podria haver-hi alguna cosa més que literatura.

Respecte a la manca de referències explícites al context polític de Mallorca en LF, esgrimida per alguns crítics per rebutjar la lectura política de LF,²⁴ es podria argumentar que en moltes ocasions no cal dir explícitament les coses, perquè els interlocutors, si coneixen el tema, ja saben a què fan referència les insinuacions donades. I el missatge polític de la nostra obra, en el cas que existís, devia ser molt més evident per als homes de l'últim quart del segle XIV que no per a nosaltres.²⁵

En qualsevol cas, si finalment mai no aconseguim provar de manera fefaent que Guillem de Torroella va escriure LF com a atac al Cerimoniós i defensa de Jaume III, igualment podrem continuar llegint i delectant-nos amb aquesta bella narració medieval.

BIBLIOGRAFIA

- ABULAFIA, D. *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona: Omega, 1996.
- AGUILÓ, E. K. Fundació y documents relatius al Hospital de Santa Catalina dels Pobres. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1903-1904, núm. X, p. 365-388.
- AGUILÓ, E. K. Testament de Jaume III. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1905, núm. XI, p. 53-62.
- BADIA, L. De *La Faula* al *Tirant lo Blanc*, passant pel *Llibre de Fortuna e Prudència*. In BADIA, L. *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*. València / Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1993. p. 93-128.

²⁴ BADIA, L. De *La Faula* al *Tirant lo Blanc*, passant pel *Llibre de Fortuna e Prudència*. In BADIA, L. *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*. València / Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 1993. p. 93-128; BADIA, L. *Tres contes meravellosos del segle XIV*. Barcelona: Quaderns Crema, 2003; TOLDRÀ[19]].

²⁵ I més encara si en aquesta societat l'esperit cavalleresc estava ben present, com ho mostra l'èxit dels llibres de cavalleria, no només a Mallorca, sinó arreu de la Corona d'Aragó i de tota Europa en general: en el seu estudi sobre el llibre català a la casa mallorquina, G. Llompart mostra que els cavallers mallorquins llegien aquesta literatura, i afirma que "s'ha d'admetre que el perill musulmà i la pirateria havien de contribuir a mantenir alt l'esperit cavalleresc." (LLOMPART [7], p. 212).

- BADIA, L. *Tres contes meravellosos del segle XIV*. Barcelona: Quaderns Crema, 2003.
- BARCELÓ i CRESPI, M.; ENSENYAT i PUJOL, G. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Palma: Documenta Balear, 2003.
- BATLLE, C. Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV. In *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Regime. Colloque de la Casa de Velazquez*. Paris: A.D.P.F., 1981. pp. 15-31.
- BLECUA, A. *Manual de crítica textual*. Madrid: Castalia, 1983.
- BOHIGAS, P.; VIDAL ALCOVER, J. (eds.). Guillem de Torroella. *La Faula*. Tarragona: Tarraco, 1984.
- BONET, M. Noticias y documentos del siglo XIII..VIII.: Preparativos en Mallorca contra la invasión de Alfonso III. [1285]. *Bolletí de la Societat Arqueològica lul·liana*, 1893, núm. V, p. 289-292.
- BONET, M. Noticias sobre algunos partidarios de Jaime II (1285). *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 1897, núm. VII, p. 37-41, 57-59 i 80-81.
- CABRÉ, Ll. Torroella, Guillem de: *La Faula. Llengua & Literatura*, 1986, núm. I, p. 609-615.
- CAMPANER y FUERTES, Á. *Cronicón Mayoricense*. Palma de Mallorca: Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas, 1881.
- Cançoners Aguiló*. Edició facsímil, transcripció i comentaris de G. Ensenyat, J. Mas i Vives, i J. M. Matas i Alomar; estudi codicològic d'A. Mut i Calafell. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 2000.
- Cançoners dels Comtes d'Urgell*. Edició facsímil d'A. Espadaler i E. Castelló. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999.
- CATEURA BENÀSSER, P. Hospitales foràneos de Mallorca (siglos XIII-XIV). *Mayurqa*. 1979-1980, núm. 19, p. 113-124.
- CATEURA BENÀSSER, P. Notas sobre las relaciones entre Mallorca y el Reino de Granada en la década de 1339-1349. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1979, núm. XXXVII, p. 151-165.
- COMPAGNA, A. M. (ed.). Guillem de Torroella. *La Faula*. Edició electrònica disponible a l'espai del RIALC, núm. 179.1, sota la següent adreça: <<http://www.riale.unina.it/179.1.htm>>. 2000.
- COMPAGNA, A. M. La *faula* di Guillem de Torroella: significato politico e tradizione testuale. *Rivista di Studi Testuali*. 2003, núm. V, p. 7-19.
- COMPAGNA, A. M. (ed.). Guillem de Torroella. *La Favola*. Roma: Carocci Editore, 2004.
- DD.AA. *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: CSIC i Institució Milà i Fontanals, 1989.
- DD.AA. *Història de Mallorca*. Palma: Moll, 1989. vol. I.
- ENSENYAT i PUJOL, G. *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*. Palma: Moll, 1997. 2 vols.
- ENSENYAT i PUJOL, G. *La literatura catalana medieval a Mallorca*. Palma: El Tall, 1999.
- ENSENYAT i PUJOL, G.; BARCELÓ, M. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Palma: Documenta Balear, 2000.
- ENSENYAT i PUJOL, G. *Història de la literatura catalana a Mallorca a l'Edat Mitjana*. Palma: El Tall, 2001.

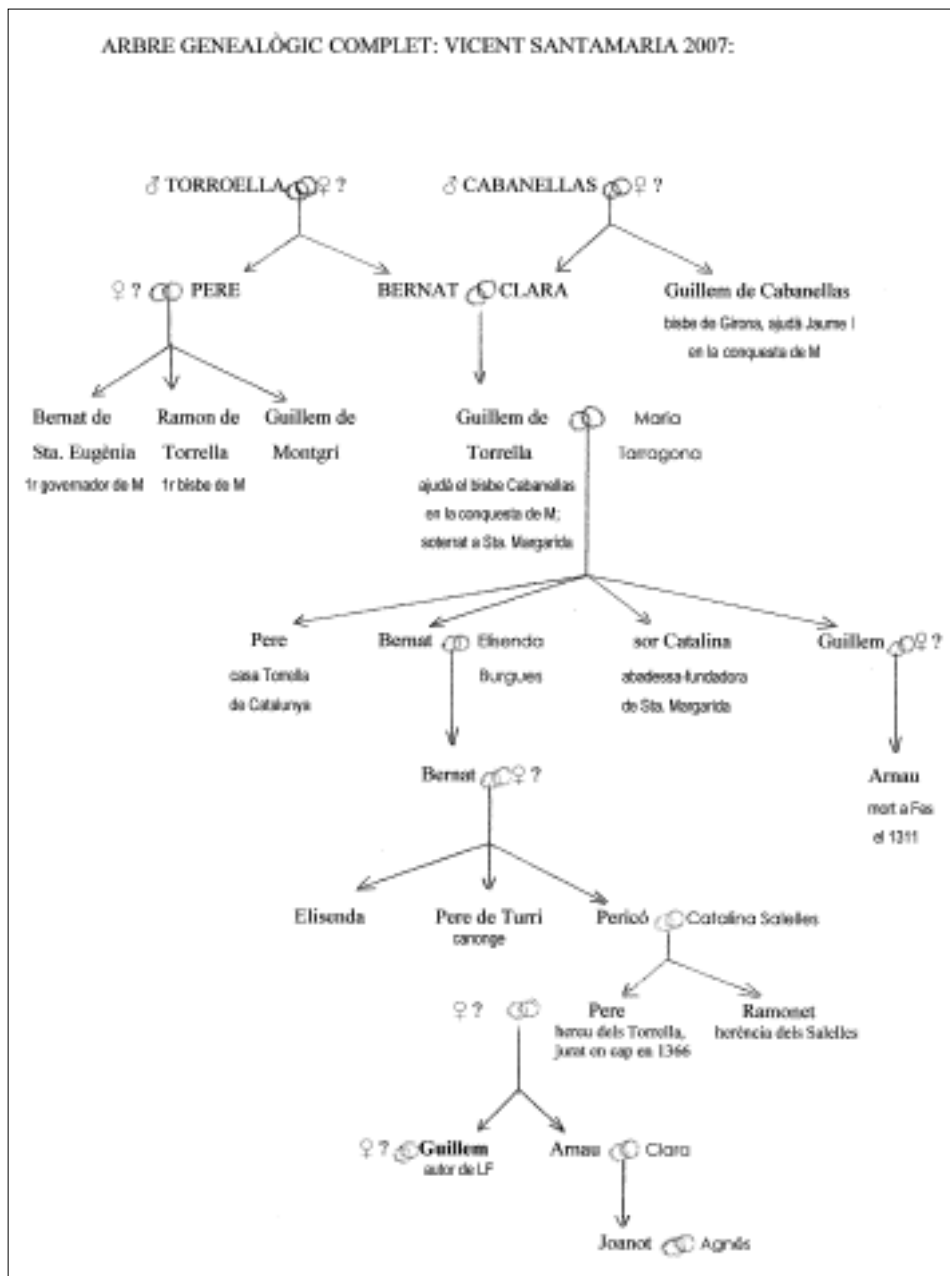
- ENSENYAT i PUJOL, G. Referències cronístiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona catalonaragonesa. In *La Mediterrània de la Corona d'Aragó. XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. a cura de R. Narbona. València: Universitat de València, 2005. vol. II: p. 1867-1880.
- ESPADALER, A. El meravellós com a luxe i pedagogia. In *El món imaginari i el món meravellós a l'edat mitjana*. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions, 1986. p.137-149.
- FAJARNÉS, E. Sobre el culto de San Cabrit y san Bassa en la isla de Mallorca. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1899, núm. VIII, p. 24-27.
- FARAL, E. *La légende arthurienne. Études et documents*. Paris: Honoré Champion, 1969, 3 vols.
- FERRER FLÓREZ, M. La conquesta de Mallorca por Alfonso III. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1948, núm. 30, p. 274-288.
- FERRER FLÓREZ, M. Notas sobre el Infante Pagano de Mallorca. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1951, núm. 30, p. 656-659.
- FONT OBRADOR, B. Mallorca en 1349. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1964, t. XXXIII, núm. 798-800, p. 245-263.
- GIUNTA, F. La política mediterrània de Pietro il Ceremonioso. In DD.AA. *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: CSIC i Institució Milà i Fontanals, 1989, p. 59-76.
- GRIFOLL, I. Ressenya a l'edició Bohigas-Vidal Alcover de *La Faula*. *Els Marges*. 1984, núm. 32, p. 99-102.
- GUAL DE TORRELLA, M. Milícies cristianes en Berberia. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1973, núm. 34, p. 54-63.
- GUAL DE TORRELLA, M. Temple de Santa Margarita. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1977, núm. 35, p. 334-341.
- HAUF, A. G. *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.
- HAUF i VALLS, A. Artur a Constantinoble. Entorn a un curiós episodi del *Tirant lo Blanc*. *L'Aiguadolç*, 1990, núm. 12-13, p. 13-31.
- HAUF i VALLS, A. Ramon Llull i el *Tirant*. Mallorca: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 1992.
- HAUF, A. «Artús, aycell qui atendon li bretó?»: *La Faula*, seducció o reivindicació polític-moral? *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 2000, núm. 56, p. 7-24.
- HAUF, A. *Tirant lo Blanch*. Edició crítica i notes del text original (València, 1490). València: Tirant lo Blanch, 2005.
- HAUF, A. «No és negú qui virtuosament ame». *Tirant lo Blanch* revisitado. In *Antes y después del Quijote, en el cincuentenario de la Asociación de Hispanistas de Gran Bretaña e Irlanda*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Esport, 2005, p. 79-98.
- HILLGARTH, J. N. Jaime I y Pedro IV de Aragón: sus crónicas en relación con el reino de Mallorca. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1977, núm. 35, p. 342-353.
- HILLGARTH, J. N. *El problema d'un imperi mediterrani català (1229-1327)*. Palma de Mallorca: Moll, Biblioteca "Raixa", 1984.
- HILLGARTH, J. N. "Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca. In *XIII Congrés d'història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics, 1990, vol II, p. 75-81.

- HILLGARTH, J. N. Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina. *Estudios Lulianos*. 1990, núm. XXX, fasc. 1, pp. 57-74.
- HILLGARTH, J. N. *Readers and books in Majorca (1229-1550)*. Paris: Éditions du CNRS, 1991.
- HILLGARTH, J. N. La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica. *Llengua & Literatura*. 1992-1993, núm. 5, p. 7-101.
- LLABRÉS i QUINTANA, G. *Cançoners dels Comtes d'Urgell*. Barcelona: Societat Catalana de Bibliòfils, 1906.
- LLABRÉS i QUINTANA, G. *Estudi històric y literari escrit per En Gabriel Llabrés sobre'l Cançoners dels Comtes d'Urgell*. Barcelona: Societat Catalana de Bibliòfils, 1907.
- LLABRÉS, G. Guillermo de Torrella, poeta mallorquín del siglo XIV. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1920, núm. IX, p. 245-254.
- LLOMPART, G. El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550) (primera part de l'article). *Analecta Sacra Tarraconensia*. 1975, núm. XLVIII, p. 193-241.
- LLOMPART, G. El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550) (segona part de l'article). *Analecta Sacra Tarraconensia*. 1976-77, núm. XLIX-L, p. 57-114.
- LLOMPART, G. La presunta conspiración mallorquina de Miquel Rul·lán contra Pedro IV de Aragón (1343). *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1986, núm. 42, p. 79-110.
- LOOMIS, R. S. The legend of Arthur's survival. In LOOMIS, R. S. (ed.). *Arthurian Legend in the Middle Ages*. Oxford: Clarendon Press, 1959, p. 64-71.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. E. *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Barcelona: Aedos, 1979.
- MARTÍNEZ PÉREZ, A. En torno a las transposiciones intertextuales de la tradición artúrica en *La Faula* de Guillem de Torroella. *Revista de literatura medieval*. 1994, núm. 6, p. 133-145.
- MARTÍNEZ PÉREZ, A. Ficción-realidad en la estructuración narrativa de *La Faula* de G. de Torroella. In Pozuelo Yvancos, J. M.; Gómez, F. V. (eds.). *Mundos de ficción: actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Española de Semiótica*. Murcia: Universidad de Murcia, 1994, p. 1021-1029.
- MATEU i LLOPIS, F. Posición de Mallorca en la historia económica medieval. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 1947, núm. 30, p. 95-120.
- MATEU i LLOPIS, F. Rex Maioricarum. Notas sobre la intitulación diplomática de los reyes privativos de Mallorca. (Diplomática, silografía y monetar). *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1955-56, pp. 198-203.
- MILÀ i FONTANALS, M. Les noves rimades. La codolada", In *Obras Completas*. Barcelona: Librería de Álvaro Verdaguer, 1890. Tom III. Estudios sobre historia, lengua y literatura de Cataluña. p. 361-440.
- MONFAR y SORS, D. *Historia de los condes de Urgel*. Barcelona: José Eusebio Monfort, 1853.
- NADAL i CAÑELLAS, J. (ed.) Guillem de Torroella. *La Faula*. Palma: Grup Serra, 2004.
- OLIVER, A. Heterodoxia en la Mallorca de los siglos XIII-XV. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1963, núms. 796-797, t. XXXII.
- PÉREZ i PASTOR, P. El feu de Guillem de Torroella i la cavalleria de Guillem Sacosta (ss. XIII i XIV). *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1994, núm. L, p. 69-96.
- PIZÀ i ROSSELLÓ, G. Cabrit i Bassa dins la bibliografia. In *XIII Congrés d'història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, vol. II, p. 339-341.

- PONS, A. *Historia de Mallorca*. Palma de Mallorca: Imprenta Mossén Alcover, 1963-1988, 4 vols.
- PONS LLABRÉS, C. (1990): "En torno a los privilegios de los caballeros de Mallorca (1230-1349)", dins *XIII Congrès d'història de la Corona d'Aragó*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, vol. II, pp. 47-59.
- POU i MARTÍ, J. M. *Visionarios, Beguinos y Fraticelos catalanes (ss. XIII-XV)*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1996. Estudi preliminar d'A. Hauf.
- QUADRADO, J. M. Proceso instuido en 1345 contra el Gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrents y el Procurador Real Bernardo Morera, acusado de favorecer a los partidarios del destronado Jaime III, con otros procedimientos tocantes a la confiscación de bienes de los condenados a muerte y al destino de los sospechosos. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1914-1915, núm. XV, p. 1-15, 65-80 i 81-94.
- RIQUER, I. de. La literatura francesa en la Corona de Aragón en el reinado de Pedro el Ceremonioso (1336-1387). In Lafarga, F. (ed.). *Imágenes de Francia en las letras hispánicas*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1989, p. 115-126.
- RIQUER, I. de. Lo «maravilloso» y lo cotidiano en *La faula* de Guillem de Torroella. *Revista de Filología Románica*. 2005, núm. 22, p. 175-182.
- RIQUER, M. de. *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 1964, vol. II.
- ROTGER, M.; MIRALLES, J. Biografía y cartulario del primer obispo de Mallorca. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. 1910, núm. XII, p. 165-169, 199-203, 217-222, 234-240 i 291-295.
- RUBIÓ i LLUCH, A. *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2000, 2 vols.
- RUIZ, E. *Manual de codicología*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1988.
- SALAS BOSCH, X. (ed.). *La fi del Comte d'Urgell*. Barcelona: Barcino, 1982.
- SANTAMARIA ARÁNDEZ, Á. El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la historia de Mallorca (1365-1375). *Hispania. Revista española de historia*. 1965, núm. XXV, p. 184-218 i 367-412.
- SANTAMARÍA, Á. Mallorca en el siglo XIV. *Anuario de Estudios Medievales*. 1970-71, núm. 7, p. 165-238.
- SANTAMARÍA, A. El municipio en el Reino de Mallorca. *Estudis Baleàrics*. 1988, núm. 31, p. 5-38.
- SANTAMARÍA, Á. Contexto histórico del Reino de Mallorca. *XIII Congrès d'història de la Corona d'Aragó*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, vol. I, p. 25-61.
- SOLDEVILA, F. (ed.). *Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Biblioteca Selecta, 1982.
- TOLDRÀ, M. Notes sobre la suposada lectura "sebastianista" de *La Faula*. *Llengua & Literatura*, 1992-1993, núm. 5, p. 471-478.
- TYSON, D.B. King Arthur as a literary device in the fourteenth century. *Bulletin Bibliographic de la Société Internationale Arthurienne*. 1981, núm. 33, p. 237-257.
- VENDRELL DE MILLÀS, F.; MASIÀ DE ROS, À. *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*. Barcelona: Aedos, 1956.
- VICENT SANTAMARIA, S. «Parole qui n'est entendue / vaut autant comme perdue»: els problemes d'edició de *La Faula* de Guillem de Torroella. *Randa*. 2005, núm. 55 (Homenatge a Jordi Carbonell), p. 15-42.
- VICENT SANTAMARIA, S. *La Faula* de Guillem de Torroella: ¿literatura o política?. *Res Publica. Revista de filosofia política*. 2007, núm. 17, p. 341-356.

ZIMMER, S. (ed.) *König Artus lebt! Eine Ringvorlesung des Mittelalterzentrum der Universität Bonn*. Heidelberg: Universitätsvelag Winter, 2005.

ANNEX. Arbre genealògic de la família Torroella

ANNEX 2. Els Salelles i els Torrella

